

ниці іноземців і вчинення ними злочинів було рідкісне. Кожен такий факт ставився на контроль у вищих державних органах, і питання про кримінальну відповідальність будь-якого іноземця розв'язувалося як міждержавне.

Законодавча регламентація на рівні КПК України зазначених проблем забезпечить необхідну єдність кримінально-процесуальної діяльності за участю іноземців і достатнім чином гарантує оптимальний захист тих іноземців, які мають повний або обмежений імунітет від юрисдикції органів кримінального судочинства України. Подальший розвиток законодавства з цих питань, інтеграція України у світове співтовариство і підвищення професійної підготовки співробітників правоохоронних органів значно поліпшать ситуацію в цій сфері і приведуть до покращення ситуації в розкритті і профілактиці злочинів, вчинених іноземцями.

Список літератури: 1. Действующее международное право. В 3 т. / Сост. Ю. М. Колосов и Э. С. Кривчикова. Т. 1. – М.: Изд-во Московского независимого института международного права, 1996. 2. Укази Президента України. – К., 1997. – Т. 1. 3. Урядовий кур'єр. – 1997. – № 128-129. – 17 липня. 4. Демин Ю. Г. Статус дипломатических представителей и их персонала: Учебн. пособие. – М.: Международные отношения, 1995. 5. Степанов Е. А., Романова А. Г. Особенности участия иностранцев в советском уголовном процессе. – М., 1980. 6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: Загальна частина / Під заг. ред. Потєбенька М. О., Гончаренка В. Г. – К.: «ФОРУМ», 2001. 7. Кримінально-процесуальний кодекс України: Затв. Законом від 28 грудня 1960 р. Текст відп. офіц. за станом на 1 січня 2002 року. – К.: НВП «Форум», 2002.

Надійшла до редакції 22.04.08

С. О. Торопов

Місце події як об'єкт балістичного експертного дослідження

Поняття об'єкта експертного дослідження нерозривно пов'язано з вирішенням методичних, тактичних та організаційних задач, пов'язаних із призначенням та проведенням судової експертизи. Точне визначення об'єкта посідає вагоме місце при класифікації судових експертиз для розмежування родів та видів експертиз. Проблемі визначення поняття об'єкта судової експертизи присвячені численні роботи вітчизняних та закордонних криміналістів: Т. В. Авер'янової, Л. Ю. Ароцкера, В. Д. Арсеньєва, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, В. Я. Кодіна, Д. Я. Мирського, М. Н. Ростова, Т. В. Сахнової, В. А. Снеткова, Ю. К. Орлова, О. Р. Шляхова та ін. Але дослідники не дійшли до єдиної думки про сутність об'єкта експертизи, крім того суперечливим є віднесення до вказаної категорії безпосередньо місця події. *Метою статті є аналіз точок зору вчених на поняття об'єкта експертного дослідження, визначення об'єктів балістичної експертизи, а серед них – місця події.*

В. Д. Арсеньєв, говорячи про об'єкт експертного дослідження, виходить із філософських позицій і вказує, що це – «об'єкт пізнан-

ня (як складова частина об'єктивної реальності), явище, що існує само по собі (об'єктивно)» [1, с. 4]. На думку В. Я. Колдіна, об'єкт експертного пізнання характеризується таким чином: а) ним може бути будь-яка річ, процес і явище; б) він тісно пов'язаний із процесом пізнання; в) відтворюється в мисленні суб'єкта [2, с. 10]. В. А. Снетков вважає, що об'єктами судової експертизи є: матеріальні об'єкти – речові докази, трупи, тварини, зразки, відібрані для порівняльного дослідження; інформація, при вивченні якої експерт може встановити факти, що мають значення для провадження експертизи [3, с. 3–29]. На думку О. Р. Шляхова, «об'єкти експертизи – це закріплені в матеріалах кримінальної справи й передбачені кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством джерела інформації; серед них головна роль належить речовим доказам, речовій обстановці місця події, зразкам для порівняльного дослідження» [4, с. 8]. Ю. К. Орлов виділяє загальний об'єкт експертизи, під яким розуміє предмети матеріального світу, вивчення яких дозволяє експертам встановити фактичні дані, необхідні для експертизи, а також безпосередній об'єкт експертизи як «сукупність властивостей предмета, які піддаються експертному дослідженню» [5, с. 41–42]. Д. Я. Мирський указує на наявність родового об'єкта певного роду й виду судової експертизи; спеціального – як сукупності властивостей родового об'єкта, а також безпосереднього об'єкта як частини спеціального об'єкта, дослідження якого потребує впровадження певної методики [6, с. 59].

Не можна не погодитися з думкою Т. В. Сахнової, яка вважає, що об'єктами експертизи можуть бути тільки ті предмети й документи, які залучені до сфери кримінального судочинства. Експерт у процесі провадження експертизи сам оцінює значущість об'єктів і може виключати їх із процесу дослідження або, навпаки, просити про надання йому додаткових матеріалів [7, с. 38–41]. А. І. Вінберг, Д. Я. Мирський і М. Н. Ростов запропонували створити таку класифікацію об'єктів, яку можна було б використовувати в інформаційно-пошуковій системі (ІПС). Класифікація, на їхню думку, повинна бути загальною, з мінімальною деталізацією, щоб усунути громіздкість ІПС [8, с. 7]. Головною ж метою створення ІПС було забезпечення процесу експертного дослідження інформацією, при цьому зберігши за експертом «безумовне право оцінки інформації» [8, с. 8]. Згодом Д. Я. Мирський і М. Н. Ростов запропонували під поняттям об'єкта судової експертизи розуміти «матеріальний або матеріалізований носій інформації, для вилучення і представлення якого слідству і суду необхідні спеціальні знання», причому конкретний об'єкт завжди виражається у вигляді матеріальної субстанції (люди, речі), а безпосередній – як властивості матеріальної субстанції [9, с. 161].

Ю. К. Орлов визначає об'єкти експертизи як речі матеріального світу, що підлягають експертному дослідженню з метою встановлення інформації, необхідної для проведення експертизи. Він розрізняє родовий об'єкт експертизи як групу предметів, що володіють схожими ознаками, та безпосередній об'єкт – однорідні властивості предмету, що підлягають вивченню в ході дослідження. Оскільки предмети володіють необмеженою кількістю властивостей, то вони можуть виступати об'єктами різних видів експертиз [10, с. 27–28].

Суперечливим у криміналістичній літературі є питання про те чи завжди об'єктом експертизи виступають предмети (речі) матеріального світу. Р. С. Белкін розуміє під об'єктом експертизи матеріальний носій інформації, «необхідний для вирішення експертної задачі: речові докази, труп, речова обстановка місця події, зразки для порівняльного дослідження, інші матеріали справи» [11, с. 139]. М. Н. Ростов вважає, що головну роль при проведенні експертизи відіграють «індивідуально визначені речі (матеріальні утворення)» [12, с. 43–44]. Л. Ю. Ароцкер також визнавав під об'єктами експертизи речі матеріального світу, які досліджуються з метою розв'язання ідентифікаційних і неідентифікаційних завдань [13, с. 52].

Іншої точки зору дотримується В. Д. Арсенєв, відзначаючи, що матеріальні носії інформації (речі, документи та ін.), які надані експертіві для дослідження, є допоміжними об'єктами судової експертизи, а основним об'єктом експертизи можна назвати лише «реально існуючі (або існуючі в минулому)» явища, на встановлення яких направлена експертиза [1, с. 8]. На його думку, головна відмінність допоміжних об'єктів від основних – певна сукупність процесуальних правил поведіння з ними [14, с. 4–5]. Аналізуючи думку В. Д. Арсенєва, не можна не помітити, що встановлення явищ і процесів неможливе без вивчення матеріальних носіїв інформації (матеріальних) об'єктів, у яких відображені явища й процеси, що цікавлять слідчого. Ю. А. Метеліца також вважає, що віднесення подій і явищ до об'єктів експертизи значно розширить коло експертного пізнання [15, с. 146].

В. І. Сташенко пропонує визначати об'єкт як джерело інформації, для виявлення якої органи слідства ставлять завдання на розгляд судового експерта [16, с. 13]. Т. В. Авер'янова вважає не точним твердження, що об'єктом експертизи є річ матеріального світу, яка служить джерелом доказової інформації, тому що «сама річ виступає тільки як носій інформації. Доказове значення має лише ця інформація, й саме завдяки її належності до справи ми називаємо цю систему – носій і його зміст – речовим доказом» [17, с. 210–212]. На наш погляд, автор змішує два різних поняття: «об'єкт експертного дослідження» та «речовий доказ». Об'єкт, до-

сліджений експертом і такий, що містить інформацію про злочин, може бути приєднаний до справи як речовий доказ (ст. 79 КПК України), а в разі відсутності відповідної інформації втратити своє значення в кримінальній справі. Але він не втрачає статусу об'єкта експертизи.

Таким чином, аналіз наукових джерел дозволяє нам приєднатися до точки зору тих авторів, які об'єкт експертного дослідження розглядають тільки як матеріальний (матеріалізований) носій інформації про обставини розслідуваного злочину. Тільки в такому разі правовий статус об'єктів експертизи може бути врегульований процесуальним законодавством.

Розглянемо існуючі класифікації об'єктів судових експертиз.

М. Г. Щербаковський відзначає, що всі «об'єкти експертного дослідження становлять єдність матеріального та ідеального складників, де перший – джерело інформації, що фіксується у вигляді відображення, другий – уявна модель, створювана експертом у своїй свідомості на основі результатів дослідження матеріальної субстанції» [18, с. 120]. Пропонується така класифікація об'єктів судової експертизи відповідно до джерела походження: 1) передані на дослідження безпосередньо слідчим; 2) одержані експертом у ході проведення досліджень (експериментальні зразки); 3) використовувані під час дослідження як натурна колекція (наприклад, зразки патронів) [18, с. 121].

Відповідно до матеріальної форми О. Р. Шляхов виділяє 10 груп об'єктів (носіїв властивостей), які найчастіше підлягають вивченню судовими експертами: 1) люди, 2) тварини, 3) рослини, 4) документи, 5) знаряддя як засоби здійснення злочину, 6) матеріали й речовини, 7) ґрунти, мінерали, повітря, 8) події, явища, причини, 9) процеси (вибух), 10) складні системи [19, с. 164]. Як зазначено вище, 8 та 9 об'єкти не можуть безпосередньо досліджуватися експертом. Згідно з процесом ідентифікації С. М. Потапов поділяє об'єкти на ті, що ідентифікуються (стосовно них ставиться питання про наявність або відсутність тотожності), та ідентифікуючі (використовуються для вирішення питання про тотожність) [20, с. 17–18]. Ю. К. Орлов поділяє об'єкти, що підлягають експертному дослідженню, на сім видів залежно від їх процесуальної форми: речові докази; документи; об'єкти, що не мають процесуального статусу; зразки для порівняльного дослідження; матеріали кримінальної справи; живі особи [5, с. 27–28].

В. І. Сташенко запропонував класифікацію об'єктів балістичної експертизи, до якої включив [16, с. 13–14]: 1) боєприпаси, які необхідні для здійснення пострілу; 2) зброю, до якої, по суті, й виготовлені боєприпаси; 3) стріляні кулі та гільзи; 4) ушкодження, утворені дією вогнепальної зброї. Таким чином, указано всі об'єкти балістичної експертизи, що пов'язані з процесами пострі-

лу: з моменту заряджання патрона в магазин (камору) вогнепальної зброї до ураженням снарядом цілі й викиду гільзи.

М. А. Селіванов виділяє такі види об'єктів судово-балістичної експертизи: 1) вогнепальна зброя; 2) складові частини й механізми вогнепальної зброї; 3) пристрої, що стріляють; 4) боєприпаси; 5) інструменти для виготовлення деталей зброї, спорядження патронів; 6) предмети з пошкодженнями від основних і додаткових чинників пострілу; 7) продукти пострілу; 8) предмети, в яких зберігалася зброя та боєприпаси [21, с. 193–194].

Аналіз слідчої й судово-експертної практики свідчить, що своєрідним об'єктом балістичного дослідження є місце події, тобто матеріальна обстановка, в якій була застосована вогнепальна зброя. Згідно з класифікацією Ю. К. Орлова місце події належить до категорії об'єктів, що не мають процесуального статусу [10, с. 28].

Б. М. Комаринець виділяє такі підстави для проведення експертизи на місці події [22, с. 23–27]:

- коли у справі недостатньо досліджувати окремі речові докази, а й необхідність досліджувати обстановку місця події в цілому;
- коли речові докази потрібно досліджувати у взаємозв'язку з місцем події і між собою;

- коли через великі розміри; можливу деформацію слідів при транспортуванні до експертної установи; в разі незгоди власників предметів, необхідних для дослідження, – неможливо провести дослідження речових доказів безпосередньо в експертній установі.

Слід погодитися з О. Р. Шляховим, який відзначає, що обстановка злочину є комплексом матеріальних слідів злочину, тобто матеріальним носієм інформації про подію, що відбулася [4, с. 16].

В. М. Плєскачевський пише, що при роботі зі слідами й речовими доказами на місці події необхідно враховувати такі особливості: загальні властивості місця події (квартира, поле, ліс); розташування окремих елементів ландшафту, споруд; розміщення предметів навколишнього оточення, відстані між ними; розташування слідів пострілу, пошкоджень і трупа [23, с. 22–23]. Ці особливості вказують на взаємозв'язок між тим, хто стріляє, та обстановкою місця події в конкретній ситуації.

Ми вважаємо, що основним чинником проведення судово-балістичних досліджень на місці події є особливий взаємозв'язок предметів обстановки, що зберігають сліди дії вогнепальної зброї, з подією злочину.

Цей взаємозв'язок об'єднує всі предмети обстановки на місці події й поєднує їх між собою, що створює унікальний об'єкт експертного дослідження. У разі ж вилучення окремих предметів з місця події із метою їх вивчення в лабораторних умовах взаємозв'язок може порушуватися, і, відповідно, частина особливостей механізму злочину буде не встановлена. Наведемо перелік типо-

вих ситуаційних завдань, які обумовлюють проведення балістичної експертизи на місці події: встановлення напрямку та місця пострілу, взаємного розташування стріляючого та потерпілого, можливості пострілу крізь перешкоду, яка обмежує поле зору стріляючого та ін.

Експертиза на місці події може проводитися одночасно зі слідчим оглядом або відразу після його закінчення. Це дозволяє одержати необхідну орієнтувальну інформацію й почати пошук злочинця по гарячих слідах.

Визнання місця події як об'єкта судово-балістичного дослідження дозволить швидко та якісно збирати докази, поліпшити отримання орієнтувальної та доказової інформації про злочин, підвищити об'єктивність судово-балістичних досліджень, зробити цей процес очевидним.

Список літератури: 1. Арсеньев В. Д. Соотношение понятий предмета и объекта судебной экспертизы // Проблемы теории судебной экспертизы: Сборник научных трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1980. – Вып. 44. – С. 3–23. 2. Вещественные доказательства: Информационные технологии процессуального доказывания / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. Я. Колдина. – М.: НОРМА, 2002. – 768 с. 3. Снетков В. А. Криминалистическая диагностика: спорные вопросы // Вопросы криминалистики и экспертизы: Сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1972. – Вып. 23. – С. 103–106. 4. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. М.: Юрид. литература, 1979. – 123 с. 5. Орлов Ю. К. Объекты экспертного исследования // Труды ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1974. – Вып. 8. – С. 39–61. 6. Мирский Д. Я. Некоторые теоретические вопросы классификации объектов судебной экспертизы, их свойств и признаков // Методология судебной экспертизы: Сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1986. – С. 55–79. 7. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза. – М.: Городец, 1999. – 368 с. 8. Винберг А. И., Мирский Д. Я., Ростов М. Н. К проблеме объектов судебной экспертизы // Общетеоретические вопросы судебной экспертизы: Сборник научных трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1982. – С. 3–13. 9. Мирский Д. Я., Ростов М. Н. Понятие объекта судебной экспертизы // Актуальные проблемы теории судебной экспертизы: Сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1984. – С. 21–31. 10. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве. – М.: Ин-т повышения квалификации РФЦЭС, 2005. – 264 с. 11. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. – М.: Негатрон–XXI, 2000. – 334 с. 12. Ростов М. Н. О содержании понятий, обозначаемых терминами «объект (экспертизы, экспертного исследования)», «качество», «свойство» и «признак» // Методология судебной экспертизы: Сборник научных трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1986. – С. 41–55. 13. Ароцкер Л. Е. Сущность криминалистической экспертизы // Криминалистическая экспертиза. – М.: ВНИИСЭ, 1966. – Вып. 1. – С. 38–67. 14. Арсеньев В. Д. Соотношение понятий предмета и объекта в теории судебной экспертизы // Рефераты научных сообщений на теоретическом семинаре–криминалистических чтений ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1979. – Вып. 26. – С. 2–8. 15. Метелица Ю. Л., Шишков С. Н. Объекты судебно-психиатрической экспертизы // Современное состояние и перспективы развития новых видов судебной экспертизы: Сборник научных трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1987. – С. 138–149. 16. Сташенко В. И. Новые разработки и дискуссионные проблемы теории и практики судебной экспертизы. – М.: ВНИИСЭ, 1983. – Вып. 2. – С. 9–15. 17. Аверянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. – М.: Норма, 2008. – 480 с. 18. Щербакоский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учебно-практическое пособие. – Х.: Эспада, 2005. – 544 с. 19. Шляхов А. Р. О свойствах объектов и их отображениях, изучаемых экспертами // Актуальные проблемы теории судебной экспертизы: Сб. науч. трудов ВНИИСЭ. – М.: ВНИИСЭ, 1984. – С. 33–48. 20. Потапов С. М. Введение в криминалистику. – М.: РИО ВЮА КА, 1946. – 25 с. 21. Криминалистика. Учебник / Под ред.

И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М., 1993. – 592 с. 22. Комаринец Б. М. Участие экспертов-криминалистов в проведении следственных действий по особо важным преступлениям против личности // Теория и практика судебной экспертизы. – М.: Госюриздат, 1964. – Вып. I (II) – С. 3–13. 23. Плесакачевский В. М. Судебно-баллистические экспертные исследования на месте происшествия // Вопросы судебной экспертизы. – Баку: Азерб. НИИ-СЭ, 1974. – Сб. №17. – С. 21–30.

Надійшла до редколегії 22.05.08

К. Б. Лещук, Ю. А. Редько

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ШАХРАЙСТВ, ВЧИНЕНИХ У СФЕРІ ОБІГУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Однією з криміногенних сфер, що важко піддається контролю з боку правоохоронних органів, виступає сфера обігу цінних паперів. Шахрайства, вчинені у сфері обігу цінних паперів, є найбільш витонченими злочинами. Виявлення й розслідування таких злочинів вимагає від правоохоронців знання механізму їх вчинення, що відбитий у наукових положеннях, які отримали назву «криміналістична характеристика». На нашу думку, криміналістична характеристика шахрайств у сфері обігу цінних паперів служить відправною точкою для побудови методики розслідування даного виду злочинів. Проте, у криміналістичних дослідженнях ці злочини тільки останнім часом набули уваги вчений і розглядаються у роботах А. Ф. Волобуєва, Г. А. Матусовського, В. А. Гамзи, І. Б. Ткачука, В. А. Баранова, та інших.

Аналіз слідчо-судової практики дозволяє зробити висновок про появу нових, більш складних і раніше невідомих правоохоронним органам, способів підготовки, вчинення та приховування у сфері обігу цінних паперів. Для «озброєння» правоохоронців необхідним є вивчення кримінальної практики з формулюванням положень, які мають значення для виявлення й ефективного розслідування злочинів зазначеної категорії. Вони мають володіти знанням обстановки вчинення злочинів, предмету зазіхання, способів чинення злочинів та відповідних засобів, типологічних особливостей шахраїв, особливостей організованої злочинної групи (якщо шахрайство в сфері обігу цінних паперів вчинене групою осіб) [1, с. 153].

Особливість структури криміналістичної характеристики шахрайства, вчиненого у сфері обігу цінних паперів, полягає в тому, що вона містить одним з елементів дані про предмет злочинного зазіхання, що обумовлюється предметом злочинного зазіхання, а саме – певною річчю матеріального світу, у зв'язку з якою або з приводу якої відбувається злочин. Саме це багато в чому й визначає спосіб і механізм вчинення злочину, служить орієнтиром для встановлення особливостей в обставинах здійснення злочину, а в деяких випадках дає і певну інформацію про характерні риси